

ПЕРСОНАЛІЇ

Олександр ДОБРЖАНСЬКИЙ

доктор історичних наук, професор,
декан факультету історії, політології та міжнародних відносин,
Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича
(Чернівці, Україна), o.dobrzanskiy@chnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3817-188X>

Назарій ХРИСТАН

кандидат історичних наук, асистент,
кафедра історії України,
Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича
(Чернівці, Україна), n.khrystan@chnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3601-2153>

А.Жуковський як історик та популяризатор знань про Україну

DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.06.196>

УДК: 930(477)(092)Жуковський:94(477.85+477)

Анотація. Мета статті – проаналізувати внесок А.Жуковського в розвиток історичної науки, узагальнити його доробок на ниві вивчення окремих аспектів історії України, популяризації її за рубежом. Використано методи дослідження: просопографічний, біографічний, історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-генетичний. Наукова новизна. Розширюються знання про історичні погляди А.Жуковського, його внесок у студіювання минулого, зокрема, Буковини, поглиблення знань з історії української церкви, популяризації минувшини України за кордоном. **Висновки.** А.Жуковський став яскравим представником української історичної науки другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Помітною була його діяльність як редактора видань, а згодом і голови Наукового товариства ім. Шевченка в Європі. Він зробив великий внесок у формування української концепції історії Буковини, обґрунтувавши засади національного відродження у краї. Надзвичайно актуальні його погляди на історію української церкви, питання церковної єдності. Неабияку цінність мають археографічні напрацювання дослідника. Як подвижник популяризації історії України за кордоном, А.Жуковський став ініціатором низки відповідних проєктів, орієнтованих на громадськість держав Європи та Північної Америки. Після проголошення незалежності України чимало зробив для поширення історичних напрацювань діаспори на Батьківщині.

Ключові слова: Жуковський, історія України, Буковина, українське національне відродження, українська церква.

12 січня 2022 р. виповнилося 100 років від дня народження відомого історика, географа, енциклопедиста, громадського діяча, подвижника українських громадських об'єднань у діаспорі, академіка НАН України Аркадія Жуковського. Його ім'я добре відоме науковій громадськості. До нього з

великим пієтетом ставляться на малій батьківщині – Буковині. Зокрема одну з вулиць у середмісті Чернівців названо його іменем, він – почесний професор Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича та почесний громадянин міста. Свою бібліотеку й домашній архів дослідник заповів науковій бібліотеці вишу.

Про А.Жуковського є вже певна література. Відзначимо монографію В.Руденка й А.Пирогівської¹. Ряд праць (А.Атаманенко, Л.Винар², Л.Корнійчук, С.Кучерук³, В.Старик⁴, В.Наулко⁵ та ін.) присвячено життєвому шляху академіка, а також його буковинознавчим студіям (Ю.Макар, О.Добржанський⁶). У 2012 р. Л.Корнійчук захистила кандидатську дисертацію на тему громадсько-політичної й наукової діяльності А.Жуковського⁷. У цій статті проаналізуємо його внесок у розвиток історичної науки, доробок на ниві дослідження різних аспектів історії України, популяризації її за рубежом.

Народився А.Жуковський у Чернівцях у сім'ї православного священика, в якій цінували освіту. Спочатку студював чотири роки в народній (початковій) школі, а потім у ліцеї ім. А.Пумнула, колишній 1-й державній гімназії Чернівців (найстаріший середній навчальний заклад міста). Навчання відбувалося винятково румунською мовою. А.Жуковський згадував: «Будучи позбавленими навчання української мови, учні творили таємні гуртки, в яких займалися вивченням української мови, літератури, історії, під час вакаційного літнього періоду відбували конспіративні вишколи в Карпатах»⁸. Аркадій був одним із найактивніших учасників українського молодіжного руху націоналістичного спрямування.

Серед викладачів досить великий вплив на А.Жуковського справляв Т.Балан. Щоправда, його лекції молодий ліцеїст (та активіст українських організацій) сприймав критично. Згодом писав: «Цікаво, по-містецьки із запалом викладав історію Теодор Балан, історик Буковини, автор “Документів Буковини”, розвідки про Лукіяна Кобилицю і багато інших історичних розвідок. Захоплення історією, Буковиною передав і своїм учням, включно зі мною. Очевидно, що до українського питання він ставився з офіційного румунського становища»⁹.

Закінчивши навчання в ліцеї, 15 червня 1940 р. А.Жуковський склав випускні іспити й відразу зголосився до студій на філософському факультеті Чернівецького університету. Але вже 28 червня на Буковині з'явилася Червона армія, почалася радянська окупація краю. Структуру вишу було змінено, створено 6 факультетів, серед яких історичний і геолого-географічний. Новий радянський університет почав роботу 1 жовтня 1940 р. А.Жуковський тут вивчав історію та географію. Однак це тривало не довго. У грудні того ж року, побоюючись репресій і переслідувань, його родина, долаючи політико-адміністративні перешкоди, зуміла покинути Чернівецьку обл. та перебралася до Німеччини.

Навчаючись у Бреслау (Вроцлав) та Граці, А.Жуковський здобув технічну освіту інженера-будівельника, що дало можливість улаштуватися на роботу в одну з проектних фірм у Парижі, куди він і перебрався 1949 р. Опановуючи будівельну справу, а потім працюючи інженером, усе ж не полишав гуманітарних студій, слухав лекції з української мови та літератури у Грацькому університеті в 1947–1948 рр., а перебуваючи у столиці Франції – викладав І.Борщака з української мови в Національній школі живих східних мов (нині Національний інститут східних мов і цивілізацій). У 1953–1954 рр. вивчав історію на філософському факультеті Паризького університету¹⁰.

¹ Руденко В., Пирогівська А. Академік Аркадій Жуковський: український географ, картограф, енциклопедист. – Чернівці, 2018. – 367 с.

² Винар Л., Атаманенко А. Академік Аркадій Жуковський: історик-енциклопедист // Український історик. – 2003. – №1-5. – С.397–408.

³ Корнійчук Л., Кучерук О. До 90-річчя академіка Аркадія Жуковського // Український історичний журнал. – 2012. – №2. – С.228–230.

⁴ Старик В. Аркадій Жуковський: ескіз неофіційного портрета // Буковинський журнал. – 2015. – №1. – С.260–277.

⁵ Наулко В. До 80-річчя професора Аркадія Жуковського // Український археографічний щорічник. – Т.10. – Вип.7. – К.; Нью-Йорк, 2002. – С.7–10.

⁶ Макар Ю., Добржанський О. Патріярх українського буковинознавства // Український історик. – 1998. – №1-4. – С.150–156.

⁷ Корнійчук Л. Громадсько-політична та наукова діяльність А.Жуковського: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Острог, 2012. – 20 с.

⁸ Жуковський А. Декілька думок з приводу 190-ї річниці від заснування школи №1 м. Чернівців, колишнього ліцею-гімназії «Арон Пумнул» // Шлях довжиною два століття. – Чернівці, 2008. – С.28.

⁹ Там само. – С.29.

¹⁰ Жуковський А. Життєпис. 25 березня 1964 р. // Архів А.Жуковського в Українському вільному університеті (Мюнхен). – С.10.

Ще будучи студентом, а потім працюючи в Парижі, А.Жуковський займав активну громадську позицію, був членом ОУН мельниківського спрямування, одним із засновників, відтак головою Українського студентського товариства національного солідаризму «Зарево», друкувався у часопису «Розбудова держави», порушуючи актуальні питання становища України та її майбутнього¹¹.

Бажання займатися історичними дослідженнями заволоділо А.Жуковським ще з часів навчання в лиці у Чернівцях. Перебуваючи за кордоном, він вирішив писати й видавати книжки, котрі давали б об'єктивну інформацію про рідну Буковину, населення, історію, політичний розвиток, суспільні та культурні здобутки. Так народився задум синтетичної праці під назвою «Буковина: Її минуле і сучасне». Про її генезу автор згадував:

«У 1949 р., приїхавши до Парижу для праці, але й для студій історії, я зацікавився ближче минулим мого краю – Буковини. У паризьких бібліотеках були тільки праці румунських істориків – Йорги, Ністора. Тільки короткі й популярні брошури були написані українцями. А, як знаєте, румуни заперечували нашу автохтонність, мовляв, ми зайшли на Буковину з Галичини за австрійських часів. Тоді я постановив собі написати історію Буковини»¹².

Справді, така праця була вкрай необхідною. Адже в українській історіографії на той час утворився відчутний пробіл щодо вивчення історії цього краю. Розвідки С.Смаль-Стоцького, М.Кордуби¹³ вийшли друком наприкінці XIX – на початку XX ст. і стосувалися переважно австрійського періоду, студія Г.Піддубного, видана у Харкові 1928 р., не претендувала на цілісне висвітлення минулого. Австрійські та німецькі історики в той час мало займалися Буковиною. Книжка Р.Кайндля побачила світ ще на початку XX ст.¹⁴ Що ж стосується румунської історіографії, то вона однобоко висвітлювала минувшину, акцентуючи головню на румунськості краю¹⁵. Натомість радянська була представлена кількома невеликими заідеологізованими працями, що мали виразно пропагандистський характер¹⁶.

Крім того, очевидним було й суспільно-політичне значення задуманого А.Жуковським видання. У зверненні «До українців з Буковини» автори зауважували:

«Буковина – як і решта території України – знаходиться в ярмі московсько-большевицького окупанта. Українська наука й думка не має можливості свобідного вияву, бо дозволено писати тільки за вказівками Москви й директивами компартії... Одночасно зазіхають на нашу зелену Буковину й інші сусіди. В пресі, при дипломатичних зустрічах, політичних виступах і розмовах вони обґрунтовують своє “право” до цієї частини української землі, покликаючись на історичні права, міжнародні договори, що дали їм змогу на якийсь час окупувати й володіти нею... Наш святий обов'язок – це виявити волю й змагання нашої Батьківщини, наświetлити її роль у відродженні нашого народу та виявити світові її правдиве українське обличчя»¹⁷.

¹¹ Аркадій Жуковський: Історик, енциклопедист, україніст [Електронний ресурс]: <https://szru.gov.ua/history/stories/arkadii-zhukovskiy-istoryk-entsyklopedyst-ukrainist>

¹² Жуковський А. Шановні і дорогі країни! // Історія Буковини. – Чернівці, 1991. – С.5.

¹³ Смаль-Стоцький С. Буковинська Русь: Культурно-історичний образок. – Чернівці, 1897. – 295 с.; Кордуба М. Ілюстрована історія Буковини. – Чернівці, 1906. – 89 с.

¹⁴ Kaindl R. Geschichte der Bukowina: Von der ältesten Zeiten bis zur Gegenwart unter besonderer Berücksichtigung der kulturellen Verhältnisse. – Czernowitz, 1903.

¹⁵ Nistor I. Problema ukraïneană în lumina istoriei. – Cernăuți, 1934. – 284 p.; Iorga N. Histoire des Roumains et de la romanité orientale. – 4 Bd. – Bucharest, 1937.

¹⁶ Петровський М. Буковина: Історична довідка. – К., 1945; Ганій Д. Соціалістичні перетворення на Буковині. – Чернівці, 1949. – 56 с.

¹⁷ Центральний державний архів зарубіжної україніки. – Ф.46. – Оп.1. – Спр.31. – Арк.1.

Тож 1949 р. за ініціативи А.Жуковського зібрався гурт дослідників, переважно вихідців із Буковини, котрі взялися за написання праці про рідний край. Більшість із них були добре знані своєю активною науковою й суспільною діяльністю. Зокрема це Т.Бриндзан, Л.Бурачинська, Д.Квітковський, І.Новосівський, О.Старчук, Д.Яремчук. До співпраці також долучилися В.Кубійович, З.Лукиядович, Ю.Мачук та ін. Робота над книгою «Буковина: Її минуле і сучасне» тривала майже 7 років. А.Жуковський виступив автором розділів «Джерела та бібліографія», «Історія Буковини», «Організації молоді», «Українське студентство», у співавторстві «Назва Буковина», «Українська преса і періодичні видання», «Повітова історія». З 926 стор. тексту йому належало (одноосібно та у співавторстві) 508 стор.

Центральною частиною став розділ «Історія Буковини». А.Жуковський уперше показав минуле краю від найдавніших часів до середини ХХ ст. Важливим методологічним підходом для автора став нерозривним зв'язок з історією інших українських земель. Дослідник виділив період Київської держави, Галицько-Волинського князівства. Вивчаючи окремі відрізки давньої історії Буковини, автор особливу увагу приділив з'ясуванню науково й політично важливого питання про автохтонність населення краю. Використавши велику кількість різноманітних археологічних, етнографічних, топонімічних, письмових джерел він переконливо доводив, що предки українців від найдавніших часів проживали на Буковині та є її корінним населенням. Одночасно А.Жуковський показав безпідставність тверджень деяких румунських істориків про нібито прихід українського населення Буковини й українізацію краю в пізніший час. Гостро полемізував у цьому питанні з І.Ністором, А.Жуковський відреагував на безпідставні твердження цього історика, навівши численні аргументи на свою користь.

Так само активно полемізував А.Жуковський із румунськими авторами, досліджуючи молдавський і турецький період в історії Буковини. Він навів свідчення про велику роль українського населення у соціально-економічній, політичній та культурній історії краю цього періоду. Окремо було виділено підрозділ «Вплив козаччини на розвиток подій у Молдавії», де показано козацькі походи на Буковину та значення козацтва для збереження українських традицій на цій землі.

Аналізуючи молдавський період, А.Жуковський уперше в історіографії зробив спробу порівняти умови розвитку українських земель у складі Великого князівства Литовського та Молдавського князівства, виділивши чимало спільних рис. Автор аргументовано показав, що «в обох цих державах українська культура спричинила до їхнього духовного ренесансу. Тогочасна українська літературна мова була офіційною як в державних установах, так і церковних. Всі писані документи державного характеру писано живою, сучасною до їх доби, українською мовою, а релігійні – церковнослов'янською»¹⁸.

Крім того, А.Жуковський назвав ще цілу низку спільних ознак, притаманних Великому князівству Литовському та Молдавському князівству завдяки наявності там значного прошарку українського населення. Порівнюючи обидві держави, автор відзначав, що з середини XVI ст. посилювався колонізаційний наступ на українців, а це призвело до значної денационалізації місцевої людності, зокрема на Буковині.

Грунтовно було представлено австрійський період історії краю. Критично підходячи до висвітлення всього, що відбувалося у цей час, А.Жуковський підкреслював позитивне значення приєднання до Австрії: «З прилученням Буковини до габсбурзької монархії було відтято цю країну від східно-південної, балкансько-оттоманської сфери впливу і зв'язано її з Центральною Європою. Це визначило всі інші зміни: демографічні, етнічні, культурні, економічні, релігійні, соціальні і політичні. В загальному така зміна мала багато позитивних впливів на дальший розвиток Буковини»¹⁹.

Аналізуючи трансформації, які відбулися у краї за австрійських часів, А.Жуковський виділяв значне збільшення кількості жителів у зв'язку з переселенням з інших земель, зростання багатонаціональності, розвиток у культурно-освітній, релігійній (місцева православна єпархія стала помітним чинником), економічній (утім розподіл продукції залишався й надалі нерівномірним), соціальній (зміцнів стан поміщиків, виник стан урядників, селяни хоч і стали вільними, однак і надалі визискувалися дідичами, почалася еміграція в пошуках кращого життя), політичній (Буковина оформилася в територіально-адміністративну одиницю) сферах²⁰.

¹⁸ Буковина: Її минуле і сучасне. – Париж; Філадельфія; Детройт, 1956. – С.201.

¹⁹ Там само. – С.301.

²⁰ Там само. – С.302–303.

Центральною темою австрійського періоду у викладі А.Жуковського стало українське національне відродження. Вперше в історіографії автор виділив три його періоди. Початковий («Предтеча організованого українського життя»), тобто 1860-ті рр., був пов'язаний із новою українською літературою, яку презентували Ю.Федькович. С. і Г. Воробкевичі, поліпшенням вивчення української мови, першими спробами вшанувати пам'ять Т.Шевченка, видавати українську газету тощо. У другий період («Початки українського організованого життя на Буковині (1869–1884)») створено перші українські товариства «Руська бесіда», «Руська рада», «Союз», а головною прикметою стало формування двох течій – народовців і москвофілів. Під кінець цього періоду організована робота охопила також українські села Буковини, де постали перші сільські читальні. Третій період за А.Жуковським («Перемога національного табору і широкий культурний розвиток на Буковині (1884–1914)») став часом найвищого піднесення українського національного руху, найбільших успіхів у забезпеченні прав українського населення, виходу його на арену політичної боротьби, створення партій. Підсумовуючи розвиток українства у другій половині XIX – на початку XX ст., автор зазначав: «Українське національне відродження на Буковині стояло в тісному зв'язку із загальним українським відродженням на всіх українських землях, набравши на Буковині особливих форм». Розвивалося воно етапами: «від етнографічної маси, через усвідомлення себе як культурної одиниці – до політичного та державницького свідомого чинника. Цей нормальний розвиток був перерваний світовою війною»²¹. Тобто названі етапи відповідають традиційним стадіям розвитку національних рухів у бездержавних народів Центральної Європи XIX – початку XX ст., які почали пізніше формувати знані теоретики національних рухів, як, наприклад, М.Грох²².

У розділі «Українська влада на Буковині (1918)» А.Жуковський усебічно проаналізував той час і зробив цілком обґрунтований висновок:

«Революційні події [...] кінця жовтня і початку листопада 1918 р. це, з одного боку, завершення природного процесу українського національного відродження, [...] і рівночасно один з відтинків загальних Визвольних змагань за українську державу на південно-західних землях. [...] Український переворот на Буковині був також доказом великої національної зрілості буковинських українців; у вирішальний час зникли партійні та “земляцькі” непорозуміння і при творенні української влади в повній однозгідності співпрацювали соціаліст О.Безпалко, радикал І.Попович, націонал О.Попович та з групи С.Смаль-Стоцького – М.Кордуба»²³.

Румунський період на Буковині А.Жуковський дослідив не тільки, використовуючи широкі кола джерел, але й власні враження від того часу: «В загальному це був період регресу, за якого румунська влада всіма засобами намагалася затерти зв'язки, що їх мав цей край із Центральною Європою, і втягнути його в сферу балканського впливу, а одночасно – відірвати від України і включити до новопосталої Румунії». Автор особливо наголошував, що всі ці спроби не мали успіху. Підсумовуючи, він писав:

«Румунський період не залишив за собою ні тривких монументів, ані добрих спогадів серед населення Буковини. Для українців це був період національного насилля, змагання з нерівним і брутальним ворогом, який ставив собі за мету усіма можливими засобами денационалізувати або екстермінувати український автохтонний елемент. Тільки вітальність українського народу і висока національна свідомість дали йому змогу стійко перетривати румунську окупацію»²⁴.

²¹ Там само. – С.290.

²² Hroch M. Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas. – Prag, 1968. – 171 S.; *Idem*. Social preconditions of national revival in Europe. – Cambridge, 1985. – 220 p.

²³ Буковина: Її минуле і сучасне. – С.316.

²⁴ Там само. – С.390.

«По гарячих слідах» написано три останніх розділи, в яких показано перший прихід радянської влади на Буковину, події німецько-радянської війни та повоєнну радянізацію краю. А.Жуковський зазначав: «Під політичним, культурним, соціальним і економічним оглядами Буковина перебуває в ще гіршому стані, ніж за румунського періоду. Советизація Буковини – це намагання відірвати її цілковито від культурної Європи і прилучити політично й духовно до московсько-азійського світу»²⁵.

Грунтовністю, багатством фактичного матеріалу, оригінальністю підходів відзначалися й інші розділи книги, написані А.Жуковським. Зокрема про розвиток молодіжних організацій та українське студентство Буковини. Автор запропонував своє структурування молодіжного руху, проаналізував діяльність перших студентських товариств, українські академічні корпорації, конфесійні студентські організації, ідеологічне товариство «Залізняка», студентські організації поза межами Буковини, крайові студентські об'єднання.

В УРСР видання «Буковина: Її минуле і сучасне» зберігалося у спецховищах, доступ до нього був тільки за спеціальним дозволом. Із початком «перебудови» інтерес до книги надзвичайно зріс. Чернівецька газета «Час» у 1989–1990 р. передрукувала її, а в 1991, 1993 рр. видано двома частинами накладом 10 тис. і 25 тис. прим.²⁶ Український народний дім у Чернівцях, який був ініціатором перевидання праці А.Жуковського, подарував обидва томи бібліотекам усіх шкіл Чернівецької обл. для поглиблення вивчення історії рідного краю²⁷. У 2021 р. здійснено репринтне відтворення тиражем 1 тис. екз.

А.Жуковський не полишав буковинознавчих досліджень до кінця свого життя. Він написав чимало гасел з історії краю до «Енциклопедії українознавства» та «Енциклопедії сучасної України», поглиблював студії з історії українських земель під румунською окупацією у період Другої світової війни²⁸, осмислював етапи розвитку українського націоналізму на Буковині²⁹ тощо.

Як уже зазначалося, А.Жуковський приїхав у Париж 1949 р. для роботи за здобутим фахом, але також і для студіювання історії. В повному обсязі цей свій задум він зміг реалізувати тільки в 1960-х рр. У 1964 р. вступив до Українського вільного університету для вивчення історії³⁰. Тут під керівництвом Н.Полонської-Василенко у січні 1969 р. захистив дисертацію на тему «Петро Могила і питання єдності церков» та здобув ступінь доктора на філософському факультеті УВУ. У передмові до опублікованої дисертації Н.Полонська-Василенко писала:

«Без перебільшення можна сказати, що А.Жуковський дав блискучу характеристику Петра Могили. [...] З сторінок монографії А.Жуковського виступає жива людина, дитина своєї доби, але й творець цієї доби, носій великих ідей і дійсно найбільша людина XVII ст., як характеризує його автор. У цьому полягає велика заслуга автора, і це робить його працю цінною й ставить її в ряд творів, без яких не зможе обійтися історик України XVII ст., як також історик православної і католицької церкви»³¹.

У своїй дисертації А.Жуковський проаналізував дискусії, які точилися навколо постаті київського митрополита, охарактеризував його діяльність та найважливіші праці. Центральним сюжетом для автора став аналіз поглядів ієрарха щодо порозуміння між конфесіями. Наголошувалося, що позитивне ставлення Могили до згоди з католицькою церквою та його контакти у цій справі жодною мірою не похитнули його відданість православ'ю, задля зміцнення котрого він постійно працював³².

²⁵ Там само. – С.416.

²⁶ Жуковський А. Історія Буковини. – Чернівці, 1991, 1993. – Т.1. – 119 с.; Т.2. – 222 с.

²⁷ Старик В. Аркадій Жуковський: Ескіз неофіційного портрета // Буковинський журнал. – 2015. – №1. – С.264.

²⁸ Жуковський А. Українські землі під румунською окупацією в часі Другої світової війни: Північна Буковина, частина Бессарабії і Трансільстрія, 1941–1944 // Український історик. – 1987. – №1-4. – С.83–96.

²⁹ Жуковський А. Етапи розвитку українського націоналізму на Буковині // Матеріали III Міжнародної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 120-річчю Чернівецького університету. – Чернівці, 1995. – С.24–29.

³⁰ Винар Л., Атаманенко А. Академік Аркадій Жуковський: історик і енциклопедист. – С.399.

³¹ Полонська-Василенко Н. Передмова // Жуковський А. Петро Могила і питання єдності церков. – Париж, 1969. – С.11.

³² Жуковський А. Петро Могила питання єдності церков. – С.203.

«Концепція Могили воліла своєрідний союз, названий унією, в якому шукалося співжиття різних церков, які визнавали б загальні віросповідні засади – догми, загальний авторитет первоієрархів Західної і Східньої церков, при збереженні їхньої внутрішньої незалежності – автокефалії. Тому й настоював П.Могила на тому, що унія, в його розумінні, це не є “unitas” – єдність, поглинання, злиття, тільки – співжиття рівнорядних і незалежних одна від однієї церков, зв’язаних в одне ціле, за принципом “злука не порушує злучених частин”. Унія в розумінні Могили це своєрідна ідентифікація – отождолення православ’я з римським католицизмом, а не підкорення адміністративне і догматичне»³³.

А.Жуковський не випадково обрав темою дисертацію діяльність відомого православно-го діяча. Його завжди вабила історія української церкви. Мабуть, свою роль тут відіграло, серед іншого, і сімейне виховання. Цій тематиці він присвятив цілу низку праць, небезпідставно в діаспорі вважався одним із найкращих знавців теми. В наступні роки продовжував вивчати постать і творчість київського митрополита³⁴. Його дисертацію було перевидано в Україні³⁵. Перу А.Жуковського належать передмова до першого тому фундаментального видання «Мартирологія українських церков»³⁶, дослідження про ставлення митрополита Шептицького до православ’я³⁷, аналіз релігійної політики в радянській Україні³⁸, оцінка діяльності УАПЦ в еміграції³⁹ та ін.

У 1960–1988 рр. А.Жуковський працював викладачем (репетитором) української мови в Національній школі живих східних мов у Парижі⁴⁰. Пізніше викладав географію, історію, мистецтво, фольклор України. В кінці 1960 – на початку 1970-х рр. студіював історію східної частини Європи в Новій Сорбоні, де захистив дисертацію на тему «Внесок в історію Київської академії (1615–1817 рр.), культурного й освітнього осередку Східної Європи»⁴¹. Захист приймали відомі французькі славісти Р.Порталь, А.Жобер, М.Шерер (про останню А.Жуковський написав теплі спогади⁴²).

Дисертація складалася з двох томів і в додатках містила багату колекцію документів. Працю так і не було опубліковано, хоча автор мав такі плани. У дослідженні простежено вплив на діяльність Київської (Могилянської) академії реформ початку ХІХ ст. та її перетворення 1819 р. на Київську духовну академію. Хронологічно виклад доведено до 1920 р., коли навчальний заклад було закрито⁴³. А.Жуковський наголошував: «У многогранній дії КДА були позитивні й негативні моменти і аспекти. Якщо йдеться про негативні, то вони відносяться до функції під національним оглядом, яку вона сповняла як офіційна установа, залежна від царського режиму, а ще більше від централістично-русифікаторського Св. Синоду

³³ Там само. – С.207.

³⁴ Жуковський А. Молдавський воевода на київському митрополичому престолі: Феномен Петра Могили (Біографія, діяльність, позиція). – К., 1996. – С.8–40; *Його ж.* Петро Могила – засновник Київської колегії-академії і реформатор освіти в Україні // Український історик. – 1997. – №1-4. – С.61–70.

³⁵ Жуковський А. Петро Могила питання єдності церков. – К., 1997. – 302 с.

³⁶ Жуковський А. Передмова // Мартирологія українських церков: У 4 т. – Т.1. – Торонто; Балтимор, 1986. – С.9–25.

³⁷ Жуковський А. Митрополит Андрей Шептицький і православ’я // Науковий збірник Українського вільного університету. – Т.15. – Мюнхен, 1992. – С.37–48.

³⁸ Жуковський А. Засоби нищення церкви й питання «наукового атеїзму» // Наукові записки Українського вільного університету: Церква і релігія в Україні. – Ч.11-12. – Мюнхен, 1984. – С.132–155.

³⁹ Жуковський А. П’ятдесятиріччя УАПЦ на еміграції: спроба перегляду й оцінки // Український церковно-визвольний рух і утворення Української автокефальної православної церкви: Мат. наук. конф., Київ, 12 жовтня 1996 р. – К., 1996. – С.183–195.

⁴⁰ Жуковський А. Життєпис. 25 березня 1964 р. // Архів А.Жуковського в Українському вільному університеті (Мюнхен). – С.10.

⁴¹ Joukovsky A. Contributions a l’histoire de l’academie de Kiev (1615–1817), centre culturel et d’enseignement en Europe Orientale. – Paris, 1975. – Т.1. – 417 р.; Т.2. – 303 р. // Наукова бібліотека Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича. – Фонд А.Жуковського.

⁴² Жуковський А. Пам’яті Марії Шерер (Штрихи до портрета) // Український історик. – 1998. – №1-4. – С.245–249.

⁴³ Вклад Київської духовної академії і її «трудів» на культурному і богословському відтинках // Український історик. – 1988. – №1-4. – С.84–91; 1989. – №1-3. – С.50–64.

Російської православної церкви»⁴⁴. Водночас дослідник відзначав позитивний бік діяльності Київської духовної академії: виховання цілої плеяди знаних українських духовних, наукових, громадських, культурних діячів, видавнича справа тощо.

А.Жуковський був одним із найактивніших діячів українських культурних, наукових, освітніх товариств у Західній Європі. Він залишив низку історичних нарисів про діяльність Наукового товариства ім. Шевченка в Європі, яке очолював упродовж кількох десятиліть, показавши плідну активність цієї організації, зокрема на ниві історичних досліджень⁴⁵. Крім того, писав про Українське бібліотеку ім. С.Петлюри в Парижі⁴⁶, Українське академічне товариство в Парижі⁴⁷. Всі ці публікації базувалися значною мірою на власних спостереженнях і враженнях, адже їх автор доклав неабияких зусиль для розбудови цих інституцій.

Понад 60 років А.Жуковський прожив у Парижі. Особливу увагу він приділяв популяризації України у Франції та розвитку українсько-французьких наукових і культурних відносин. На цю тему підготував низку праць. Найперше відзначимо збірник, для якого написав статті «Україна і Франція: Історичний нарис», «Українознавчі дослідження у Франції», «Українські науковці у Франції», «Українці у Франції: Історичний огляд»⁴⁸. Головні думки, що проходять крізь усі ці розвідки: Україна та Франція мають давні історичні традиції співпраці в різних галузях; Франція – одна з небагатьох країн Західної Європи, де у другій половині ХХ ст. постійно існувала кафедра української мови та українознавства; українські науковці зробили чималий внесок у поглиблення зв'язків між обома державами.

Десятки років А.Жуковський віддав роботі в «Енциклопедії українознавства», в англomовній «Енциклопедії України», а також в «Енциклопедії сучасної України». Чималу увагу він приділяв персоналіям вітчизняних громадських діячів і науковців. Відзначимо його статті, присвячені М.Грушевському, С.Петлюрі. Аналізуючи їх діяльність, особливий акцент автор зробив на зв'язках зі Францією⁴⁹. А.Жуковський висловив ряд цікавих думок про перебування М.Грушевського в еміграції в 1919–1924 рр., про його співпрацю з журналом «Україна», про оцінку ним гетьмана І.Мазепи⁵⁰. Оригінальністю відзначалися статті про відомих науковців діаспори В.Кубійовича, Л. і Б. Винарів, О.Оглоблина⁵¹.

Велику увагу А.Жуковський приділяв історичним документам. Так, в обох своїх дисертаціях він умістив десятки джерельних додатків. Доклав значних зусиль і був упорядником публікацій творів митрополита Могили, написавши до них вступне слово⁵².

⁴⁴ Те саме // Там само. – 1989. – №1-3. – С.63.

⁴⁵ Жуковський А. Нарис історії Наукового товариства ім. Шевченка в Європі. – К., 2000. – 139 с.; *Його ж.* З історії Наукового товариства ім. Шевченка в Європі // З історії Наукового товариства імені Шевченка: Збірник доповідей і повідомлень наукових сесій і конференцій НТШ у Львові. – Л., 1998. – С.151–216; *Його ж.* Наукове товариство ім. Шевченка у своє 115-ліття // Вісті з Сарселю. – Ч.31/32. – Париж; Мюнхен, 1988. – С.1–11 та ін.

⁴⁶ Жуковський А. Українська бібліотека імені Симона Петлюри в Парижі // Український археографічний щорічник. – Вип.1. – Т.4. – К., 1992. – С.439–441.

⁴⁷ Українське академічне товариство в Парижі // Записки НТШ [Збірник на пошану Олександра Шульгина (1889–1960)]. – Т.186. – Париж; Мюнхен, 1969. – С.116–139.

⁴⁸ Україна і Франція: нариси багатомітної історії відносин / Ред. А.Жуковський, А.Зленко, В.Манчжола. – Л., 2001. – 224 с.

⁴⁹ Жуковський А. Михайло Грушевський і Франція // Український історик. – 1991–1992. – №112–115. – С.306–318; *Його ж.* Симон Петлюра і Франція // Інформаційний бюлетень Української бібліотеки ім. С.Петлюри в Парижі. – 1983. – Січень. – Ч.45. – С.7–10.

⁵⁰ Жуковський А. Політична і публіцистична діяльність М.С.Грушевського на еміграції 1919–1924 рр. // Український історичний журнал. – 2002. – №1. – С.96–125; *Його ж.* Михайло Грушевський і журнал «Україна» // Український історик. – 1986. – №1-2. – С.5–20; *Його ж.* Гетьман Іван Мазепа в оцінці Михайла Грушевського // Український історичний журнал. – 1998. – №6. – С.134–145.

⁵¹ Жуковський А. Володимир Кубійович – людина і енциклопедист // Шаблій О. Володимир Кубійович: енциклопедія життя і творення. – Париж; Л., 1996. – С.579–606; Жуковський А., Атаманенко А. Любомир Винар: життя і діяльність (3 нагоди 75-ліття вченого) // Любомир Винар. Бібліографічний покажчик (1948–2007). – Л.; Острог; Нью-Йорк; Париж, 2007. – С.19–46; Жуковський А. Богдан Степан Винар – заслужений науковий діяч // Український історик. – 2006. – №1-3. – С.144–152; *Його ж.* Любомир Винар: життя, діяльність і творчість // На службі Клію. – К., 2000. – С.15–41; *Його ж.* Участь О.Оглоблина в «Енциклопедії українознавства» // Там само. – С.337–346.

⁵² Требник Петра Могили: перевидання з оригіналу, що появилася у друкарні Києво-Печерської лаври 16 грудня 1646 р. / Упор. А.Жуковський. – Канберра, 1988. – Ч.І. – 946 с.; Ч.ІІ. – 263 с.; Ч.ІІІ. – 430 с.; Катехизис Петра Могили: оригінал 1645 р. / Пер. В.Шевчука; упор. А.Жуковський. – К.; Париж, 1996. – 285 с.

Цікавим був також підготовлений А.Жуковським збірник про дискусію між М.Драгомановим і Б.Грінченком, яка розгорнулася на шпальтах буковинських та галицьких газет. У вступній статті до видання він відзначав, що згадана дискусія допомогла

«кристалізації політичної думки на Україні на світанку творення українських політичних формацій, а згодом і української держави. Наприкінці XIX й на початку XX ст. панувала концепція Драгоманова, його ідеї надихали провідних діячів національної революції 1917–1920 рр. Після поразки української держави, під впливом націоналізму нових поколінь – на Західній Україні під польським, румунським та чехословацьким пануванням, і в еміграції – надихаючою стає концепція Грінченка»⁵³.

Упродовж усього свого життя А.Жуковський уважав пріоритетом для себе популяризацію України та її історії у Франції, Німеччині, інших державах. Він писав і видавав праці про різні аспекти історії й культури України, зокрема про українізацію 1920-х рр., Голодомор 1932–1933 рр., українських письменників різних епох та ін. Тричі впродовж 1993–2005 рр. видавалася його франкомовна «Історія України»⁵⁴.

У перші роки незалежності України А.Жуковський чимало зробив для популяризації незаідеологізованої історії своєї Батьківщини. У 1991 р. він разом із О.Субтельним опублікував популярний «Нарис історії України». У 1992–1993 рр. з'явилися перевидання цієї книжки. Характерно, що третє видання призначалося для потреб Збройних сил України, а також було рекомендоване Міністерством освіти України як підручник для середньої й вищої освіти⁵⁵. В наступні роки праця ще декілька разів перевидувалася (востаннє 2019 р.).

2 жовтня 2014 р. Аркадія Жуковського не стало. Згідно із заповітом, його поховали в родинному гробівці на Руському кладовищі Чернівців. Важко переоцінити подвижницьку працю історика. Його дослідження минулого Буковини, української церкви, освітніх установ, громадських організацій, подій і постатей мали, та досі мають, непересічне значення для історичної науки, зберігають свій пізнавальний інтерес, служать усебічному осмисленню минулого нашої країни.

REFERENCES

1. Hroch, M. (1968). *Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas*. Prag. [in German].
2. Hroch, M. (1985). *Social preconditions of national revival in Europe*. Cambridge.
3. Joukovsky, A. (1975). *Contributions a l'histoire del'akademie de Kiev (1615–1817), centre culturel et d'enseignement en Europe Orientale*. Paris (Doctor's thesis). [in French].
4. Joukovsky, A. (2005). *Histoire de l'Ukraine*. Besançon (Préfacier). 3e édition. Paris. [in French].
5. Joukovsky, A., Zlenko, A., Manchzhola, V. (Eds.) (2001). *Ukraina i Frantsiia: narysy bahatovikovoï istorii vidnosyn*. Lviv. [in Ukrainian].
6. Korniiuchuk, L. (2012). *Hromadsko-politychna ta naukova diialnist A.Zhukovskoho*. (Extended abstract of Candidate's thesis). Ostroh. [in Ukrainian].
7. Makar, Yu. & Dobrzhanskyi, O. (1998). Patriarkh ukrainskoho bukovynoznavstva. *Ukrainskyi storyk, 1-4*, 150–156. [in Ukrainian].
8. Polonska-Vasylenko, N. (1969). Peredmova. A.Zhukovskiy, *Petro Mohyla i pytannia yednosti tserkov*, 11. Paryzh. [in Ukrainian].
9. Rudenko, V. & Pyrohivska, A. (2018). *Akademik Arkadii Zhukovskiy: ukrainskyi vobobraf, kartobraf, entsyklopedyst*. Chernivtsi. [in Ukrainian].
10. Staryk, V. (2015). Arkadii Zhukovskiy: Eskiz neofitsiinoho portreta. *Bukovynskiy zburнал, 1*, 264. [in Ukrainian].
11. Vynar, L. & Atamanenko, A. (2003). Akademik Arkadii Zhukovskiy: istoriy i entsyklopedyst. *Ukrainskyi storyk, 1-5*, 399. [in Ukrainian].
12. Zhukovskiy, A. & Atamanenko, A. (2007). Liubomyr Vynar: zhyttia i diialnist (Z nahody 75-littia vchenoho). *Liubomyr Vynar: Bibliografichnyi pokazhobky (1948–2007)*. Lviv; Ostroh; Niu-York; Paryzh. [in Ukrainian].
13. Zhukovskiy, A. (1983). Symon Petliura i Frantsiia. *Informatsiyni biuleten Ukrainskoi biblioteki im. S.Petliury v Paryzhi, Sichen, 45*, 7–10. [in Ukrainian].
14. Zhukovskiy, A. (1986). Mykhailo Hrushevskiy i zhurnal "Ukraina". *Ukrainskyi storyk, 1-2*, 5–20. [in Ukrainian].
15. Zhukovskiy, A. (1987). Ukraini zemli pid rumunskoiu okupatsiieiu v chasi Druhoi svitovoi viiny: Pivnichna Bukovyna, chastyna Besarabii i Transnistriia, 1941–1944. *Ukrainskyi storyk, 1-4*, 83–96. [in Ukrainian].
16. Zhukovskiy, A. (1988). Pamiati Marii Sherer (Shtrykhy do portreta). *Ukrainskyi storyk, 1-4*, 245–249. [in Ukrainian].
17. Zhukovskiy, A. (1989). Vklad Kyivskoi dukhovnoi akademii i yii "trudiv" na kulturnomu i bohoslavskomu vidtynkakh. *Ukrainskyi storyk, 1-3*, 50–64. [in Ukrainian].
18. Zhukovskiy, A. (1991–1992). Mykhailo Hrushevskiy i Frantsiia. *Ukrainskyi storyk, 112-115*, 306–318. [in Ukrainian].
19. Zhukovskiy, A. (1992). Mytropolyt Andrei Sheptytskyi i pravoslavia. *Naukovyi zbirnyk Ukrainskoho vilnoho universytetu, 15*, 37–48. Miunkhen. [in Ukrainian].

⁵³ Жуковський А. Національне питання в полеміці між М.Драгомановим і Б.Грінченком // Б.Грінченко – М.Драгоманов: Діалоги про українську національну справу. – К., 1994. – С.18–30.

⁵⁴ Див., напр.: *Joukovsky A. Histoire de l'Ukraine*. 3e édition. – Paris, 2005. – 324 p.

⁵⁵ Жуковський А., Субтельний О. Нарис історії України. 3-те вид., виправ. – Л., 1993. – 227 с.

20. Zhukovskiy, A. (1994). Natsionalne pytannia v polemitsi mizh M.Drahomanovym i B.Hrinchenkom. *B.Hrinchenko – M.Drahomanov: Dialohy pro ukrainsku natsionalnu spravu*. Kyiv. [in Ukrainian].
21. Zhukovskiy, A. (1996). *Moldavskiy voievodych na kyivskomu mytropolychomuu prestoli: Fenomen Petra Mobyly (Biografii, diialnist, pozysitia)*. Kyiv. [in Ukrainian].
22. Zhukovskiy, A. (1996). Volodymyr Kubiiovych – liudyna i entsyklopedyst. Shablii O. (Ed.), *Volodymyr Kubiiovych: entsyklopediia zhyttia i tvorennia*. Paryzh; Lviv. [in Ukrainian].
23. Zhukovskiy, A. (1997). *P.Mobyly i pytannia yednosti tserkov*. Kyiv. [in Ukrainian].
24. Zhukovskiy, A. (1997). Petro Mohyla – zasnovnyk Kyivskoi kolehii-akademii i reformator osvity v Ukraini. *Ukrainskyi istoryk, 1-4*, 61–70. [in Ukrainian].
25. Zhukovskiy, A. (1998). Hetman Ivan Mazepa v otsintsi Mykhaila Hrushevskoho. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal, 6*, 134–145. [in Ukrainian].
26. Zhukovskiy, A. (1998). Z istorii Naukovoho tovarystva im. T.Shevchenka v Yevropi. *Z istorii Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka: Zbirnyk dopovidei i povidomlen naukovykh sesii i konferentsii NTSh u Lvovi*, 151–216. Lviv. [in Ukrainian].
27. Zhukovskiy, A. (2000) Uchast O.Ohloblyna v "Entsyklopedii ukrainoznavstva". *Na sluzhbi Klio*. Kyiv. [in Ukrainian].
28. Zhukovskiy, A. (2002). Politychna i publitsystychna diialnist M.S.Hrushevskoho na emihratsii 1919–1924 rr. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal, 1*, 96–125. [in Ukrainian].
29. Zhukovskiy, A. (2006). Bohdan Stepan Vynar – zasluhenyi naukovyi diiach. *Ukrainskyi istoryk, 1-3*, 144–152. [in Ukrainian].
30. Zhukovskiy, A. (2008). *Dekilka dumok z pryvodu 190-i richnytsi vid zasnuvannia Shkoly №1 m. Chernivtsiu, kalysmoho Litseiubinnazii "Aron Pumnul": Sbliakh dozbnynoiu dva stolittia*. Chernivtsi. [in Ukrainian].
31. Zhukovskiy, A., Kvitkovskiy, D., Bryndzan, T. (Comps) (1956). *Bukovyna: Yii mynule i subasne*. Paryzh; Filadelfia; Detroit. [in Ukrainian].
32. Zhukovskiy, A., Subtelnyi, O. (1993). *Narys istorii Ukrainy*. Lviv. [in Ukrainian].

Oleksandr DOBRZHANSKYI

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Dean of the Faculty of History, Political Science and International Relations,
Yu.Fedkovich Chernivtsi National University
(Chernivtsi, Ukraine), o.dobrzhanskiy@chnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3817-188X>

Nazarii KHRYSTAN

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History), Assistant Lecturer,
Department of History of Ukraine,
Yu.Fedkovich Chernivtsi National University
(Chernivtsi, Ukraine), n.khrystan@chnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3601-2153>

A.Joukovsky as a Historian and Popularizer of Knowledge About Ukraine

Abstract. The purpose of the study is to analyze the contribution of A.Joukovsky (A.Zhukovskiy) to the development of historical science, to summarize his experience in the field of research of certain aspects of the history of Ukraine, its popularization abroad. The following **research methods** were used: prosopographic, biographical, historical-comparative, historical-typological, historical-genetic. Its **scientific novelty** lies in a significant expansion of knowledge about the historical views of A.Joukovsky, his contribution to the study of the history of Bukovyna, deepening knowledge of the history of the Ukrainian church and its famous representative Petro Mohyla, popularizing the history of Ukraine abroad. **Conclusion.** A.Joukovsky was one of the most prominent representatives of Ukrainian historical science in the late 20th – early 21st centuries. His activities as an editor of publications were noticeable, and later – as chairman of the Shevchenko Scientific Society in Europe. His contribution to the formation of the Ukrainian concept of the history of Bukovyna, his substantiation of the foundations of the Ukrainian national revival in the region and the struggle for the establishment of Ukrainian power here is invaluable. A.Joukovsky's views on the history of the Ukrainian church, the issues of the unity of Ukrainian churches are extremely relevant, and he substantiated these in a number of his works. The archeographic developments of the researcher are also valuable. A.Joukovsky was a great enthusiast of popularizing the history of Ukraine abroad. He became the organizer of a number of projects aimed at conveying knowledge about Ukraine to the public in Europe and North America. With the independence of Ukraine, A.Joukovsky did a lot to spread the achievements of the diaspora in the field of history in the Ukrainian territories.

Keywords: Joukovsky (Zhukovskiy), history of Ukraine, Bukovyna, Ukrainian national renaissance, Ukrainian Church.